FESTI U MANIFESTAZZJONIJIET

Noti ta' Guido Lanfranco

Meta nitkellmu dwar il-festi, daż-żmien li qed ngħixu aħna, jiġu quddiem għajnejna, minbarra il-festi interni liturġiċi, il-proċessjonijiet, baned, tiżjin u vari. Iżda dawn ma kienux minn dejjem u żviluppaw bilmod.

Il-festi reliġjużi liturġiċi tist' tgħid li kollha kienu jsiru ġewwa l-knisja. In-nies fl-antik kienu aktar foqra, għax ma kienx hemm stabbiliti sistemi ta' għajnuna soċjali u pensjonijiet kif nafuhom ahna; din is-sitwazzjoni kienet teżisti maddinja kollha. Għalhekk ma kienux isiru spejjeż speċjali, ħlief li min jista' kien jagħmel xi donazzjoni lill-knisja, fosthom dawk li kienu jħallu legati ta' flus, li bihom kienu jitħallew obbligi biex jitqassmu xi affarijiet ta' l-ikel jew xi muniti lill-foqra li jattendu għall-funzjonijiet fil-festa. Ħafna mill-għajnuna li kienet tingħata kienet dik tal-fratellanzi, li kienu jieħdu ħsieb il-foqra membri tagħhom u oħrajn; tista' tgħid li kulħadd kien membru f'xi fratellanza, biex b'hekk, dak li ma kienx jagħti l-istat, kienu jagħtuħ il-fratellanzi.

Festi kmandati kienhemm għadd mhux ħażin, minbarra it-52 ħdud. Fost il-festi kmandati kienhemm waħda għal kull appostlu, il-Milied u tlitt ijiem wara', l-1 ta' Jannar, Tre re (Epifanija), Konversjoni ta' San Pawl, Kandlora, Nawfraġu ta' San Pawl, San Ġużepp, Il-Lunzjata, L-Għid il-Kbir bil-jumejn ta' wara', Santu Kruċ, Lapsi, Pentekoste, Korpus, San Ġwann Battista, l-Imnarja, Sant' Anna, San Lawrenz, il-Vitorja, San Mikiel Arkanglu, il-Qaddisin Kollha, il-Kunċizzjoni, San Silvestru; bkollox mat-92 festa kmandata. Festi oħrajn kienu jsiru mill-istat, meta jitwieled xi re isir xi papa, u xi ħadd kbir iżur il-gżejjer tagħna. F'dawn l-okkażjonijiet ta' l-aħħar kienu jisparaw xi murtali jew kanuni u jinxtegħlu il-fjakkli.

F'xi okkażjonijiet kienet issir proċessjoni madwar il-knisja, iżda rridu niftakru li il-knejjes ta' l-imgħoddi kienu dawk li issa ngħidulhom "tal-kampanja", u għalhekk kienu ċkejknin, u l-proċessjonijiet madwarhom ma kienux kif nafuhom issa. Ukoll, fil-proċessjonijiet ma kienux joħorġu vari, u għalhekk l-interess kien jibqa' fuq l-okkażjoni devozzjonali. Minflok tiżjin kif nafuħ issa, in-nies kienu joħorġu xi qsari barra l-bibien jew fuq it-twieqi, kif għad xi drabi isir fejn ma tiżżejjinx it-triq, bħal meta ssir il-festa ta' Korpus Kristi, u jinxteħtu ħxejjex u fjuri mat-triq u fil-knisja.

Ma kienx hemm vari tal-proċessjonijiet. Kienu joħorġu r-relikwa jew xi kwadru devot, jew inkella xi forma mqasqsa tar-ras tal-Madonna jew il-qaddis konċernat. Sa hawn il-parruċċani ma kellhomx x-jaqsmu ma' vari għall-festi. Iżda fi żmien l-Ordni bdew iġibu minn barra statwi differenti minn dawk li nafuhom aħna, fis-sens li dawn kienu jkunu biss ir-ras, l-idejn u s-saqajn separati, li mbagħad kitwaħħlu ma' korp ta' xi materjal ieħor ta' njam jew tiben, u jlibbsu kollox bid-drappijiet skond il-bżonn. Wara' l-festa, dawn kienu jiżżarmaw u jintrefgħu fis-

sakristija. Iżda hawn bdiet il-parteċipazzjoni tan-nies fil-festa, għaliex bdiet tiżviluppa sistema fejn benefatturi, ġeneralment nies li kienu jistgħu fil-mezzi tagħhom, kien ikollhom il-privileġġ li jżommu r-ras jew parti oħra ta' l-istatwa fid-dar tagħhom, u joħorġuha fil-festa. Din is-sistema xterdet aktar meta bdew isiru vari tal-Ġimgħa l-Kbira, l-aktar magħrufin tal-Birgu.

L-ewwel vari kienu ta' l-injam, għalhekk kienu xogħol ta' skulturi magħrufin jew "akkademiċi". Is-sistema ta' rjus, idejn u saqajn separati naqset, u saru ftit statwi ta' l-injam. Naqset ukoll l-ikona jew kwadru fil-proċessjonijiet. Sadattant il-knejjes bdew jinbnew akbar, ġeneralment fuq l-istess post fejn kienhemm oħra żgħira. Dawn kienu l-aktar jinbnew bil-ġbir ta' flus minn għand il-parruċċani jew donazzjonijiet minn għand sinjuri. Bdew isiru aktar legati għal festi, għax in-nies u l-fratellanzi bdew aktar jipparteċipaw fit-tmexxija tal-festi minħabba li kellhom aktar rabtiet kemm mal-bini kif ukoll mal-legati u l-vari. L-irħula u l-bliet kibru f'dawn il-manifestazzjonijiet. Fil-festi prinċipali, ukoll fiż-żmien tal-Ġimgħa l-Kbira, kienu jipparteċipaw mużiċisti popolari fil-proċessjonijiet ukoll ġewwa l-knisja, bil-flawt, żaqq u tanbur, li fdal tagħhom kien għad baqa' f'xi proċessjonijiet reċenti. Dawn, tista' tgħid, kienu l-prekursuri tal-baned li nafu issa.

Sadattant, il-fratellanzi kibru, bosta minnhom stanew minħabba legati u donazzjonijiet minn konfratelli sinjuri, bnew oratorji u kappelluni maġenb jew fil-knejjes, u għalhekk bosta minnhom kellhom ħafna saħħa fit-tmexxija tal-festi. Fil-parroċċi kienu, u għad baqa' ftit s-issa wkoll, jorganiżżaw festi speċjali tagħhom, skond il-protettur li kellhom, bħal Santu Rokku, San Mikiel, San Ġużepp, Tal-Karmnu, taċ-Ċintura, Rużarju, Duluri, u oħrajn. Dawn, skond il-mezzi tagħhom kellhom l-istawa tagħhom għall proċessjoni, u wkoll armar għalihom kemm fil-knisja kif ukoll barra.

Fis-seklu li għadda, ftit kienu il-vari li joħorġu bihom fil-proċessjonijiet, għaliex dawn kienu jkunu ta' l-injam, magħmulin minn skulturi, u għalhekk kienu jiswew ħafna. Minbarra hekk, kienu wkoll tqal għall proċessjonijiet. Għalhekk bdiet dieħla d-drawa li jsiru statwi tal-kartapesta. Hawn irrid ngħid li il-kelma "kartapesta" hija ġeneralizzata ħafna, għaliex b'dan it-terminu infissru li l-istatwa ma tkunx saret minn skultura. Fl-iskultura l-artist inaqqax minn blokka ta" njam, ġebel irħam. Għall proċessjonijiet kienu ta' l-injam dawk li kienu jagħmlu l-iskulturi. Fil-każ tal-vari tal-"kartapesta" l-artist aktar preċiż jekk insejħulu statwarju, għax jagħmel l-istatwa, iżda mhux jiskolpiha. Il-"kartapesta" kienet tkun (u għadha) taħlita ta' marterjal. Il-wiċċ, is-saqajn u l-idejn jinħadmu fuq forma li jagħmel l-istatwarju stess jew jakkwistha minn għand artist. B'taħlit ta' ġibs, kolla, karti, serratura, kartun l-artist jew statwarju jagħmel dawn li semmejna, u jgħaqqadhom b'qafas kemm jista jkun ħafif u vojt, u wara' jlibbes kollox bi drapp jew xkejjer imħaltin bil-ġibs, kolla u materjal jew kompożizzjoni li jrid hu. Ir-riżultat ikun vara tal-"kartapesta" ħafifa u tajba biex tinġarr fil-proċessjonijiet. Malli daħlet

din is-sistema ta' vari tal-"kartapesta", ħfief, irħas aktar minn ta' l-injam, u jsiru aktar malajr, dawn żdiedu u nfirxu ma' kullimkien. B'din iż-żieda ta' vari żdiedu l-proċessjonijiet bil-vari.

Iżda fis-seklu li għadda mhux biss żdiedu il-vari; bdew jiffurmaw l-ewwel baned fl-irħula u l-ibliet. Dawn bdew jagħtu karattru ieħor lill-festi. Minħabba l-baned, in-nies kienu aktar jipparteċipaw fil-festi. Infatti, f"xi żmien, l-isqof kellu joħrog regolamenti fejn jipprojbixxi li il-banda toħroġ mal-proċessjoni, għax in-nies kienu aktar jagħtu każ ta' din milli l-okkażjoni prinċipali.

Wara ż-żmien tal-fjakkli ġie ż-żmien tat-tazzi taż-żejt li kienu jiddendlu kemm mal-faċċata tal-knisja, kif ukoll ma' armar fit-toroq. Dawn kienu jintużaw ukoll f'okkażjonijiet ta' festi ta' l-istat. Biż-żmien wasal il-"luċe elettrika" u d-dwal saru aktar faċli fit-tiżjin. Fi żmien l-Ordni daħlu sistemi ta' ċelebrazzjonijiet fejn jidħlu l-isparar tal-maskli, ħġejjeġ u fjakkli. Mill-maskli jew murtali li damu sewwwa fi żmien l-Ingliżi, sakemm dawn, wara' xi okkażjoni ta' l-istat, fejn l-Ingliżi kienu iċċelebraw bil-logħob tan-nar, dan daħal ukoll fostna, sakemm fi żmienna huwa mill-aktar organiżżat.

Għalhekk issa, fil-festi tagħna insibu il-logħob tan-nar, baned, proċessjonijiet bil-vari, u tiżjin. Għal dawn kollha hemm kumitati apposta, u għalkemm kollha jikkordinaw bejniethom, tista' tgħid dejjem jinqalgħalhom it-tilwim.

Hemm xi titulari fejn għall-ewwel deher li ma jkunx lok li jkunhemm vara fil-proċessjoni. Dawn kienu it-Trinita Mqaddsa tal-Marsa, l-Għasri fejn għandhom Kristu Ewkaristiku, u r-Raħal Ġdid fejn għandhom Kristu Re. L-ewwel zewġ parroċċi fl-aħħar għamlu referendum fost il-parruċċani, għax kienhemm min irid il-festa bil-vara, u għalhekk issa għandhom il-vara. Tar-Raħal Ġdid joħorġu l-proċessjoni biss-SS. Sagrament.

Madankollu irridu ngħidu li wara' l-Konċilju Vatrikan II (1962-1965) bdew jonqsu xi affarijiet mill-manifestazzjonijiet liturġiċi, ukoll ta' ġol-knisja, li qabel in-nies kienu jieħdu gost bihom. Naqsu wkoll xi festi sekondarji u festi oħrajn ta' barra. Minħabba t-traffiku naqas ħafna wkoll it-tiżjin tat-toroq minn bosta parroċċi. Naqas ħafna mill-kulur tal-fratellanzi li qabel kienu tant numerużi fl-attendenza tagħhom, u issa tista' tgħid li ftit jidħru jekk ma jitħallasx xi ħadd biex jilbes u jerfa' l-istandard jew fanali. Iżda fil-waqt li saru tibdiliet liturġiċi, il-festi ssaħħew fil-parteċipazzjoni tal-poplu f'dawk li huma manifestazzjonijiet esterni. Kienhemm zmien fis-snin 1977-1978, meta l-gvern neħħa l-għadd ta' festi kmandati għal skopijiet politiċi, mexxa l-festi li kienu jsiru fil-ġurnata tagħhom għall-tmiem il-ġimgħa, u mexxa l-karnival għal-Mejju, minbarra wkoll li tneħħew u nbidlu l-festi nazzjonali, ukoll għal skopijiet politiċi. Iżda xorta waħda il-poplu deher li jrid il-festi, u l-biċċa l-kbira tat-tibdiliet li kienu saru fihom reġgħu għalli kienu.

Sadattant baqgħu il-problemi tal-festi li donnhom ma jistgħux iħalluna. Fost dawn hemm il-problema tar-rivalita' tal-każini tal-festi, tal-baned u bejn festi primarji u sekon-

darji. L-arċisqof, diversi drabi kellu joħroġ ċirkolarijiet u avviżi dwar il-festi. Jekk wieħed jeżamina l-kwistjonijiet kollha jibda jara li dawn l-aktarx li jinqalgħu fejn hemm involuti il-vari jew statwi. Fit-18 ta' Ġunju L-Arċisqof ħareġ ċirkolari biex il-kappillani ma jberkux statwi ġodda li se jintużaw barra, jekk mhux bil-permness tiegħu. F'Mejju 1985 kiteb oħra dwar ir-rivalita' eżaġerata, u rrefera wkoll għall festi sekondarji u opri ġodda, u li tingħata aktar importanza għall dak li hu spiritwali u karita' lill-proxxmu. Dwar l-istess ħaġa ħareġ oħra f'Awwissu 1989.

Kappillani u arċiprieti jixtiequ jikkontrollaw l-imġieba fejn tidħol u toħroġ il-vara. Naħseb li hawn għamndha ssir l-edukazzjoni fost dawk il-ftit parteċipanti li minħabba fihom jinqala' t-tilwim. Hemm min jixtieq li jnaqqas jew ibiddel is-sistema tal-festi esterni biex ikunhemm aktar rispett lejn il-qaddis jew suġġett tal-festa, u aktar parteċipazzjoni tal-parruċċani. Billi l-proċessjoni bil-vara tgħaddi mit-toroq prinċipali tal-belt jew raħal. il-familji jipparteċipġaw u jħosshom parti mill-festa tal-post, u għalhekk iżejnu, jixgħelu, u jistiednu n-nies għall-festa. Li kieku tonqos jew tispiċċa r-rotta tal-proċessjoni, jonqos ukoll l-interess tal-familji tar-raħal. Il-parroċċi, daż-żmien, qed jorganizzaw attivitajiet matul in-novena jew żmien ieħor qabel u f'jum il-festa, fejn jipparteċipaw it-tfal, il-morda, ix-xjuħ, l-għaqdiet, u entitajiet oħrajn. B'hekk dawn ikunu jilħqu l-iskopijiet spiritwali tal-festa. Iżda n-nies xorta waħda jridu n-nar, il-vara, t-tizjin. Jekk dawn jonqsu, tonqos ħafna l-parteċipazzjoni u l-pjaċir tal-festi tagħna.

Veru li kollox jinbidel maż-żmien, skond l-evoluzzjoni taċ-ċirkostanzi, iżda ma jkunx pass għaqli jekk jinbidlu bosta affarijiert f'daqqa, l-aktar fejn tidħol il-parteċipazzjoni tan-nies fil-manifestazzjonijiet esterni. Kull pajjiż għandu d-drawwiet u l-folklor tiegħu, u dan hu li jagħti l-ħajja lill-festi. Komunitajiet reċentissmi f'Malta, bħal ngħidu aħna Santa Luċija u oħrajn, m'għandhomx tradizzjonijiet, u hemm, il-festa hija biss liturġika; veru li b'hekk ma jinqalax inkwiet ta' rivalitajiet, iżda r-residenti t'hemm ifittxu rħula oħrajn biex jidħlu fl-ispirtu ta' festa esterna.

-----------oooooOOOOOooooo-----------

<u>Dr. Charles George Cassar, MD, MRCGP.</u> Miet fit-30 ta'Diċembru 1991, fl-eta' ta' 90 sena. Hu kien il-fundatur u l-ewwel president tal-Għaqda tal-Folklor li twaqqfet uffiċjalment fl-1964. Iżda Dr. Cassar kien ġa waqqafha taħt forma oħra, meta snin qabel, kien ifforma l-Għaqda bi grupp żgħir ta' persuni, biex jamministraw u jikkontrollaw il-kompetizzjonijiet tal-għana tal-Imnarja fil-Buskett. Sa l-istess sena li miet fiha kien għadu juri nteress u jinkuraġġixxi l-Għaqda tal-Folklor, anzi kien jinsisti li l-laqgħat tal-kumitat isiru fid-dar tiegħu Triq San Kristofru l-Belt. Il-membri tal-kumitat attendew għall-quddiesa tal-funeral, u kienu wkoll offrewlu quddiesa għal ruħu fil-knisja ta' Santa Barbara, fejn attendiet ukoll is-Sinjura Cassar. L-Għaqda hija rikonoxxenti lejn Dr. Cassar, u tħeġġeġ lill-membri u ħbieb biex jiftakru fih fit-talb tagħhom.